

Nije dovoljno napisati Konvencije i deklaracije, potpisati i ratifikovati međunarodna dokumenta, pretočiti ih u zakone, već se mora naći način kako da se dečija i ljudska prava pretoče u svakodnevni život, u realne odnose, da ne bi bili "papirni" koncept već način međusobnog odnošenja. A obrazovanje je pravi metod za "oživljavanje" ovog koncepta (Ana Pešikan, 2003).

UŽIČKI CENTAR ZA PRAVA DETETA

PRAVA DETETA U OBRAZOVANJU

Projekat finansijski podržala
Evropska unija – Delegacija
Evropske unije u Srbiji.

Ova publikacija pripremljena je uz pomoć Evropske unije. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Uzičkog centra za prava deteta i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Evropske unije.

Projekat finansijski podržala
Evropska unija – Delegacija
Evropske unije u Srbiji.

PRAVA DETETA U OBRAZOVANJU

Priredili:

Jelena Žunić-Cicvarić
Radovan Cicvarić

Izdavač:

Užički centar za prava deteta

Za izdavača:

Radovan Cicvarić

Lektura:

Saša Glamočak

Tehnička priprema:

DIGITAL, Užice

Tiraž: 3000

Užice, 2010.

Projekat finansijski podržala
Evropska unija – Delegacija
Evropske unije u Srbiji.

Ova publikacija pripremljena je uz pomoć Evropske unije.
Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Užičkog
centra za prava deteta i ni u kom slučaju ne predstavlja
stanovišta Evropske unije.

PRAVA DETETA U OBRAZOVANJU

Jelena Žunić-Cicvarić
Radovan Cicvarić

Brošura *Prava deteta u obrazovanju* nastala je kao deo
projekta *Prava deteta u srednjim školama*, koji realizuje
Užički centar za prava deteta, uz podršku Evropske unije –
Delegacije Evropske unije u Beogradu.

Namenjena je prvenstveno
zaposlenima u prosveti, ali i deci, roditeljima i drugim
profesionalcima koji rade sa decom.

*Nije dovoljno napisati Konvencije i deklaracije,
potpisati i ratifikovati međunarodna dokumenta, pretočiti ih
u zakone, već se mora naći način kako da se dečija i ljudska
prava pretoče u svakodnevni život, u realne odnose, da ne bi
bili "papirni" koncept već način međusobnog odnošenja. A
obrazovanje je pravi metod za "oživljavanje" ovog koncepta
(Ana Pešikan, 2003).*

KONVENCIJA O PRAVIMA DETETA

Dugo se smatralo da je dete dovoljno zaštićeno u okvirima opšte zaštite pojedinaca na osnovu ljudskih prava. Iskustvo je, ipak, pokazalo da ovakva zaštita nije odgovarajuća i dovoljna. Tako nastaje *Konvencija o pravima deteta*, koja je usvojena pod okriljem *Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u novembru 1989. godine*. Kao međunarodni instrument, Konvencija je najautoritativniji ugovor kojim se postavljaju standardi u ovoj oblasti. Konvencija sadrži sveobuhvatni katalog prava deteta, koja su sva podjednako važna. Države su u obavezi da omoguće ostvarivanje svih prava deteta.

Konvencija o pravima deteta smatra se univerzalno prihvaćenim dokumentom – (skoro) sve države sveta preuzele su obavezu da prava priznata Konvencijom sprovede u život.

Nijedna država koja je ratifikovala Konvenciju o pravima deteta ne može da tvrdi da je njen odnos prema pravima deteta njena unutrašnja stvar, već je dužna (pod pretnjom međunarodne odgovornosti) da standarde koji su Konvencijom utvrđeni sprovodi u život.

Naša zemlja ratifikovala je Konvenciju o pravima deteta i time preuzela obavezu da brine o njenom ostvarenju, tj. da štiti prava deteta i da unapređuje položaj dece. Međutim, to nije obaveza samo države, već i pojedinaca, koji kroz svakodnevne postupke mogu da pokažu da priznaju i poštuju prava koja mladi i deca imaju.

Pojam deteta tj. detinjstva menjao se tokom istorije i pod rečju dete nismo uvek podrazumevali ono što podrazumevamo danas. Onog trenutka kada bi neka osoba postala sposobna za rad, a to je obično bivalo veoma rano, počinjala je da privređuje i smatrala se "skoro" odraslom osobom. Deca su sedela sa svojim roditeljima, ravnopravno učestvovala u razgovoru (koliko se to moglo), odlučivala o nekim bitnim stvarima i u svakom pogledu se smatrala "velikima", doduše ne baš potpuno ravnopravnim, ali ipak odraslima. S vremenom je detinjstvo počelo da se priznaje i poima kao uzrasna kategorija koja je ipak različita u odnosu na svet odraslih. To je bio spor proces i trajao je nekoliko vekova, a razmišljanja o postojanju perioda detinjstva podstakla su otvaranje škola, obrazovanje, razvoj industrijskog društva, stvaranje kapitala i dr.

U to vreme neki od naučnika koji su se bavili ovom uzrasnom grupom smatrali su da je razlika između deteta i odrasle jedinice samo kvantitativna. Neki su govorili o drugačijem kvalitetu misaonih, emotivnih, moralnih i drugih funkcija, ali je razlika ipak priznata i detinjstvo je prihvaćeno kao veoma važna životna faza.

Detinjstvo se danas još uvek različito definiše, a sam odnos prema detetu zavisi od tradicije i kulture određenog prostora. U nekim društvima deca i danas veoma rano odlaze od kuće i počinju da zarađuju za život, dok je u drugima došlo do prezaštićivanja deteta. Ni sam period detinjstva nije definisan na isti način u svim zemljama.

Konvencija predstavlja dokument koji priznaje specifične potrebe koje dete ima, kao i prava koja mu po ovom osnovu pripadaju. Istorijski razvoj koji je doveo do usvajanja ovog međunarodnog ugovora nije bio lak, a trebalo je da prođe nekih sedamdesetak godina da se prepozna neophodnost njegovog donošenja.

Prava deteta nisu nešto što država ili porodica daje detetu. Samim rođenjem ova prava pripadaju deci i niko ne može da im ih oduzme.

ULOGE I ODGOVORNOSTI U OSTVARIVANJU PRAVA DETETA

Činom ratifikacije *država* preuzima obavezu da preduzme sve potrebne *zakodavne, administrativne i ostale mere* za ostvarivanje prava priznatih Konvencijom. *Države preduzimaju mere maksimalno koristeći sva raspoloživa sredstva, a tamo gde je to potrebno saraduju sa drugim državama. Takođe, države članice obavezuju se da sa principima i odredbama Konvencije upoznaju kako odrasle tako i decu. Na taj način država ima prevashodnu odgovornost za ostvarivanje prava deteta.*

U većini država, u okviru sistema vlasti, *najznačajniju ulogu u ostvarivanju prava deteta* imaju *nadležna ministarstva* sa svojim službama i *pravosudni organi*. U nekim državama postoje posebna ministarstva ili državne agencije za decu ili odgovarajući resori u okviru Ministarstva za ljudska prava. Najbolja situacija je kada postoji i poseban ombudsman zadužen za prava deteta.

Što se pravosudnog sistema tiče, idealno rešenje je da postoje maloletnički sudovi posebno nadležni u svim pravnim stvarima koje se tiču deteta. **Konvencija o pravima deteta priznaje prevashodnu, ali ne i isključivu odgovornost roditelja ili staratelja za podizanje i razvoj deteta. Država se obavezuje da će poštovati odgovornosti, prava i dužnosti roditelja, ali i da će im u tome pružiti odgovarajuću pomoć tako što će, između ostalog, obezbeđivati razvoj ustanova, kapaciteta i službi za zaštitu dece.** Ukoliko, na primer, država nije obezbedila adekvatan sistem zdravstvene zaštite ili obrazovanja, onda roditelj neće biti u mogućnosti da podiže svoje dete na način koji će doprineti njegovom punom razvoju. Istovremeno, ukoliko roditelj zanemaruje

dete tako što ga ne upiše u (obaveznu) osnovnu školu ili propusti da vodi računa o njegovom zdravlju, država ima obavezu da interveniše i zaštiti prava deteta. Takođe, kada roditelj nije u stanju da se na adekvatan način brine o detetu (iz zdravstvenih, socijalnih, ekonomskih ili nekih drugih razloga), država ima prevashodnu odgovornost da preuzme brigu i staranje o detetu.

*** Nevladine organizacije su posebno značajne kada je zaštita prava deteta u pitanju.** Mogu, u nekim državama, u ime deteta da preduzimaju radnje pred administrativnim i sudskim organima radi zaštite njegovih prava. Nevladine organizacije, takođe, mogu značajno da doprinesu procesu upoznavanja sa Konvencijom. Neretko se aktivnosti civilnog sektora vide i kao pomoć i "dopuna" državi tamo gde ona nije u mogućnosti (iz raznih razloga) da u potpunosti odgovori svojim obavezama (npr. aktivnosti usmerene na osnaživanje i integraciju posebno osetljivih grupa kao što su deca sa posebnim potrebama, socijalno ugroženi, pripadnici manjina, programi socijalne rehabilitacije dece u sukobu sa zakonom, itd.). Konačno, nevladine organizacije su značajan "kontrolni mehanizam" koji ima ulogu praćenja mera koje sprovodi država. Raznim merama pritiska (bilo preko medija ili neposrednim obraćanjem državnim institucijama) one podsećaju državu na njene obaveze i/ili predlažu (traže) bolja rešenja s ciljem poštovanja prava deteta.

*** Uloga medija je od posebnog značaja za promociju i zaštitu prava deteta.** Ovaj sektor ima veliku moć i u stanju je da pokrene javno mnjenje. Takođe, može da mobilise sporu ili (ne)zainteresovanu vlast da u pojedinim slučajevima brže ili uopšte reaguje, bilo da se govori o pojavama širih razmera (kao što su: nagli porast maloletničkog kriminala, maloletnička prostitucija, prodaja dece, loš položaj deteta u zdravstvu) ili ugrožavanju prava pojedinog deteta. Istovremeno, uloga i odgovornost medija podrazumeva i poštovanje prava deteta. Najbolji primer za to je obaveza zaštite privatnosti deteta (zaštita identiteta – nenavođenje ličnih podataka) u slučajevima izveštavanja o detetu žrtvi ili počinioocu neke protivpravne radnje.

*** Komercijalni sektor može da ima istaknutu ulogu u zaštiti prava deteta, naročito u bogatijim zemljama.** Koliko god da upravo ovaj sektor može ponekad da bude odgovoran za kršenje prava deteta (npr. uništavanje zdrave životne sredine, zloupotreba dečjeg rada), ima situacija kada se on može neposredno uključiti u kampanje zaštite tih prava. U nekim državama kompanije osnivaju i fondacije za pomoć u pojedinim oblastima ljudskih prava i prava deteta, najčešće u slučajevima pomoći posebno osetljivim grupama.

Odgovornost za poštovanje i unapređenje prava deteta imaju i svi odrasli, a posebno oni koji se profesionalno bave decom (zaposleni u školstvu, zdravstvu, socijalnom sistemu, predškolskim ustanovama, itd.). Zbog toga je veoma važan proces informisanja i obrazovanja zaposlenih u ovim sistemima kako bi se obezbedilo da se neposredna praksa odvija u skladu sa pravima deteta. Na takav način se stvaraju uslovi da profesionalci koji su u direktnom kontaktu s decom poštuju npr. pravo deteta na izražavanje mišljenja ili pravo na zaštitu od zlostavljanja.

Lekar ima odgovornost da poštuje profesionalnu tajnu i pravo deteta na privatnost, ali ako proceni da je u interesu deteta da preduzme i neke druge mere zaštite s obzirom na to da je reč o slučaju seksualnog ili fizičkog zlostavljanja, ima obavezu da reaguje.

Profesionalci mogu da budu značajni promoteri prava deteta, da ukazuju na slučajeve kršenja prava deteta u praksi, da neposredno pružaju podršku i usmeravaju dete u ostvarenju njegovih prava, da pokreću akcije za rešavanje nekog šireg problema u svojoj oblasti, i slično (Vidović i Ćuk 2005).

Svaki građanin ima odgovornost za ostvarivanje i unapređenje ljudskih (dečjih) prava tako što zalaganjem za ostvarivanje svojih prava neće ugrožavati druge u uživanju istih ili drugih prava.

ZAŠTITA I NADZOR

Da bi moglo da se obezbedi praćenje primene Konvencije o pravima deteta u državama članicama, ustanovljeno je posebno telo za nadzor – Komitet za prava deteta, čije sedište je u Ženevi. Komitet čine 18 nezavisnih eksperata i njihov zadatak je da prate:

- usklađenost nacionalnih zakonodavstava u oblasti zaštite deteta sa odredbama iz Konvencije,
- sprovođenje prava,
- stanje uživanja prava deteta u praksi.

Do ovih podataka Komitet za prava deteta dolazi na osnovu uvida u *izveštaje* koje su *države* članice dužne da periodično dostavljaju Komitetu. Osim toga, Komitet može da pozove specijalizovane agencije, UNICEF i druga nadležna tela koja smatra relevantnim, da pruže stručni savet za primenu Konvencije u pojedinim oblastima. Jednostavnije rečeno, Komitet svoja saznanja o stanju prava deteta u nekoj zemlji može da upotpuni i iz tzv. *alternativnih izveštaja*, koje obično sastavljaju nevladine organizacije. Komitet ovakve izveštaje smatra vrlo korisnim, s obzirom na činjenicu da oni po pravilu ukazuju na suštinske probleme u ostvarivanju prava deteta.

Ukoliko Komitet zaključi da je određeni državni izveštaj nepotpun, ili da su pojedine informacije netačne, on će pozvati državu da pruži dodatna pismena objašnjenja. Nakon toga, država (odnosno, vlada) poziva se i da usmeno brani svoj izveštaj pred Komitetom.

Na osnovu uvida u državni izveštaj (i alternativni, ukoliko je dostavljen), odgovora na dodatna pitanja (ako ih je bilo) i usmene odbrane, Komitet piše izveštaj i preporuke državi s ciljem podsticanja efikasne primene Konvencije, prevazilaženja teškoća i unapređenja stanja (Vučković-Šahović 2000).

PRINCIPI KONVENCije

Važno je, istaći da *ne postoji hijerarhija prava* po važnosti. Nema manje ili više značajnih prava. Reč je samo o tome da u određenim situacijama pojedino pravo može biti od prioritetne važnosti. Uz konstataciju da ne postoji hijerarhija prava, samo naizgled kontradiktorno, izdvajaju se četiri prava i podižu na nivo principa bez čijeg ostvarenja nije moguće obezbediti uživanje ostalih prava. To su:

- nediskriminacija (član 2) – sva prava primenjuju se na svu decu bez diskriminacije,
- najbolji interesi deteta (član 3) – svi postupci koji se tiču deteta

- preduzimaće se u skladu s njegovim najboljim interesima,
- život, opstanak i razvoj (član 6) – svako dete ima neotuđivo pravo na život, a država ima obavezu da obezbedi njegov opstanak i razvoj, kao i
 - participacija (član 12) - dete ima pravo na slobodno izražavanje sopstvenog mišljenja i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se tiču.

PRAVO NA PARTICIPACIJU – ULOGA DECE U OSTVARIVANJU PRAVA

Šta je participacija?

Participacija je proces komunikacije čiji je cilj učešće u donošenju odluka. U osnovi participacije je izražavanje sopstvenog mišljenja, ali i slušanje i uvažavanje mišljenja drugih.

Član 12. Konvencije – pravo na participaciju

"Dete ima pravo na slobodno izražavanje svoga mišljenja i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču, u zavisnosti od uzrasta deteta, kognitivnih, emocionalnih, socijalnih sposobnosti". (Konvencija o pravima deteta, 1989)

U kontekstu participativnih prava:

Dete ima pravo da prima i dobija informacije, preuzima aktivnosti, odnosno da izrazi svoje mišljenje, da njegovo mišljenje bude uvaženo i da učestvuje u donošenju svih odluka u stvarima koje ga se neposredno tiču, odnosno koje su za njega važne, kao i mogućnost udruživanja sa drugima.

Pravima deteta najčešće se bave odrasli. To predstavlja izvesnu kontroverzu u odnosu na činjenicu da se, na primer, pravima žena uglavnom bave žene. Ipak, Konvencija o pravima deteta predviđa emancipaciju dece i njihovog učešća. Zbog toga, aktivnost odraslih može da se ograniči u nekim slučajevima na davanje mogućnosti deci da sama iznesu svoje mišljenje i založe se (na razne načine) za ostvarivanje nekog prava. To, međutim, nikako ne skida odgovornost sa odraslih. Jednostavno, potrebno je da se nađe ravnoteža između razvojnih mogućnosti deteta i procene odraslih o tome šta je najbolji interes deteta.

Konvencija je kao jedan od osnovnih principa postavila pravo deteta na participaciju (član 12). Ovo pravo podrazumeva da dete ima pravo da izrazi mišljenje, a

to mišljenje treba da bude uzeto u obzir u svim pitanjima koja se njega tiču. **Princip participacije predstavlja osnovu na kojoj se deca aktivno uključuju u ostvarivanje Konvencije o pravima deteta.**

Pravo na participaciju sadržano u članu 12 je princip i upravo zbog toga neki autori smatraju da su participativnim pravima obuhvaćena i sledeća prava:

- sloboda izražavanja (član 13),
- sloboda mišljenja, savesti i veroispovesti (član 14),
- sloboda udruživanja (član 15),
- zaštita privatnosti (član 16),
- pristup odgovarajućim informacijama (član 16).

Pravo deteta na participaciju znači odgovornost odraslih da rade na stvaranju mogućnosti za ostvarenje tog prava. Participacija ne znači stavljanje deteta u poziciju konfrontacije sa stavovima i vrednostima odraslih, već znači stvaranje preduslova za praktikovanje procesa u kome dete zajedno sa odraslima donosi odluke koje ga se tiču.

Kada govorimo o pravu deteta na učešće, moramo da istaknemo još neke važne elemente.

Kada kažemo da neko (bilo da je reč o odrasloj osobi ili detetu) ima *pravo na participaciju* (izražavanje mišljenja, učešće u nekoj odluci i/ili aktivnosti koja je u vezi sa tom odlukom), to *ne znači apsolutnu slobodu činjenja*. Šta to znači?

Izražavajući svoje mišljenje, učestvujući u nekoj odluci koja je za nas važna, kao i u aktivnostima koje su neposredna posledica tih odluka, moramo da vodimo računa o interesima, potrebama i pravima druge osobe. Svojim mišljenjem, stavom ili delovanjem ne smemo da ugrozimo isto (ili neko drugo) pravo drugih osoba.

- Na primer, dete ima pravo na slobodno vreme, igru i rekreaciju, ali odluka o tome kako će ostvariti to svoje pravo ne sme da ugrožava druge u ostvarivanju njihovih prava (tako što će puštati preglasnu muziku, ugroziti porodični budžet nekim nerealnim zahtevom za provodom ili putovanjem, ometati izvođenje nastave, i slično).
- Deca imaju pravo na udruživanje, ali svojim aktivnostima ne smeju, na primer, narušiti javni red i mir. Pravo na slobodno izražavanje svojih pogleda i saopštavanje informacija i ideja ne može da se ostvaruje na način kojim se ugrožava čast i ugled drugih.

Izražavajući svoje mišljenje ne smemo zaboraviti da isto to pravo imaju i drugi. Ako očekujemo da naše mišljenje bude saslušano i uvaženo, isto to i mi moramo da činimo u odnosu na druge. Često se učešće u odluci poistovećuje sa apsolutnom samostalnošću u odlučivanju. I odrasli i deca mogu da budu nezadovoljni i da kažu da je njihovo pravo na participaciju prekršeno ako njihovo mišljenje nije u potpunosti prevagnulo. Ovde ne treba da bude reči o *pobednicima i gubitnicima, već o razmeni i saradnji* na način koji obezbeđuje aktivno slušanje, uvažavanje i poštovanje. Nekada će se desiti da naše mišljenje nije uticalo na konačnu odluku, ali ćemo ipak reći da je naše pravo na participaciju poštovano – tako što smo bili u potpunosti informisani o predmetu odluke, što smo čuli sve razloge i argumente, što smo imali priliku da kažemo šta mi o svemu tome mislimo, što je našem mišljenju posvećena dužna pažnja i što smo došli do saznanja zašto naše mišljenje nije u datoj situaciji uticalo na odluku. U drugim situacijama će naše mišljenje i argumenti uticati na poziciju druge strane, tako da ćemo doći do rešenja za koje ćemo moći da kažemo da je poštovalo i naš stav.

Nije uvek i u svakoj situaciji moguće obezbediti mišljenje deteta. Da li je, na primer, moguće i opravdano tražiti mišljenja dece predškolskog uzrasta o programskom planiranju rada predškolske ustanove? Na način kako to činimo sa odraslima svakako nije moguće i smisleno, ali je zato neophodno pažljivo i stručno analizirati njihova ponašanja i interesovanja kako bismo sačinili program primeren njihovim potrebama.

Ne znači nužno da je samostalnost u donošenju odluka i delovanju uvek u najboljem interesu deteta. Da li možemo da kažemo da je u najboljem interesu deteta ako ono potpuno samostalno donese odluku o stupanju u seksualne odnose sa 13-14 godina? Da li je dete na tom uzrastu dovoljno zrelo da sagleda sve moguće posledice takve odluke? **Odgovornost odraslih je da informišu decu o svim važnim elementima seksualnog sazrevanja i ponašanja, kako bi bili u stanju da sami, ili u konsultaciji s drugima, donose promišljene i odgovorne odluke. Samostalno izvođenje neke aktivnosti ne doprinosi uvek efikasnom učenju i razvoju.**

Grupa dece može odlučiti da potpuno samostalno izvede neku akciju, na primer, osnivanje male lokalne omladinske radio stanice. Akcija ne uspeva i oni zaključuju da aktivizam ne donosi dobit. Da su se za obavljanje ovako složenog zadatka obratili za pomoć odraslima koji poznaju oblast, verovatno bi stekli mnogo korisnih saznanja koja bi im pomogla i u drugim akcijama, čak i u slučaju da se ova završila neuspehom.

Mnogo je tema, sadržaja i oblasti, međutim, u kojima deca mogu da učestvuju u donošenju odluka i preduzimanju akcija.

Svako dete može pojedinačno da se zalaže za ostvarivanje svojih prava i prava

dece uopšte. Da bi uopšte bilo u stanju to da radi, dete treba da bude *informisano* o tome koja prava mu pripadaju. Na takav način će moći da *prepozna* situacije kršenja prava i da se *zalaže* za njihovo poštovanje. Ovo se može odnositi na svakodnevne situacije u kući, školi, instituciji, na ulici, u sredstvima javnog informisanja.

Osim zalaganja za poštovanje sopstvenih prava, dete može *samostalno ili zajedno sa drugima*, da pokreće različite aktivnosti kojima će doprineti poštovanju prava druge dece ili rešavanje neke situacije kršenja prava većih razmera. Deca mogu biti aktivna u lokalnim kampanjama informisanja o pravima deteta, akcijama uređenja sportskih terena ili raznim programima u vezi sa problematikom zloupotrebe droga.

Da bi mogli efikasno da se zalažu za ostvarivanje i unapređenje prava deteta, deca treba i da *usvoje* neka dodatna *znanja i veštine* kako bi bila, na primer, u stanju da spreče ili razreše situacije sukoba prava, da planiraju i izvedu neku akciju, da pomognu svojim vršnjacima u situacijama kršenja prava. Odgovornost odraslih je da im u tome pomognu i osposobe ih za ovakvo delovanje.

Osim što je potrebno da deca budu upoznata sa svojim pravima, *potrebno je da znaju ko i na koji način je odgovoran za ostvarivanje prava deteta, gde mogu da potraže pomoć, kada i kome da se obrate*. Obezbeđivanje ovakvih informacija je odgovornost odraslih, ali i sama deca mogu da pokrenu ovo pitanje i traže pomoć od odraslih u traganju za informacijama.

Pravo na participaciju je zagarantovano, i ono ne treba "zaslužiti", iako odrasli često tako misle. Obaveza odraslih je da stvaraju takve uslove u kojima će deca imati priliku za učešće. Učešće u odlučivanju podsticajno deluje na razvoj deteta.

Učestvujući u donošenju odluke dete spremnije prihvata odgovornost za njeno sprovođenje. Ono razume razloge i okolnosti, razvija osetljivost za potrebe i prava drugih. Odrasli koji slušaju i uvažavaju dete, obogaćuju svoja vlastita saznanja i usvajaju odluke koje su zasnovane na potrebama, interesovanjima i pravima deteta. Na takav način stvaraju se odnosi saradnje i partnerstva kao nužna pretpostavka modernog civilnog društva.

Zablude u vezi sa participacijom

- Deca/mladi nisu dovoljno kompetentni/zreli da učestvuju u donošenju odluka i preduzimanju akcija.
- Deca/mladi moraju prvo da nauče da prihvataju odgovornost za svoje postupke, pa tek onda da dobiju mogućnost da participiraju.
- Participacija dece će se negativno odraziti na stabilnost porodice i autoritet odraslih (roditelja/profesora).
- Mladi nisu zainteresovani za ostvarivanje svojih participativnih prava, svesni su da još nisu dovoljno spremni za participaciju/zašto im se ta prava nameću.

Nepovoljni činioci za participaciju:

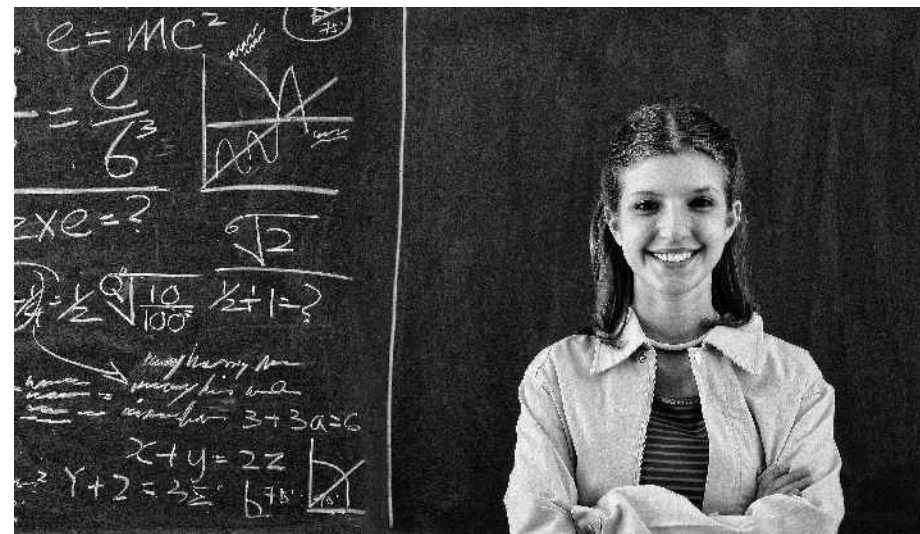
- **tradicionalni obrasci postupanja prema deci** (poštuje se poslušnost i pasivnost "dobro dete je poslušno dete"); zatim, rasprostranjeno je mišljenje da deca/mladi nisu dovoljno kompetentni/zreli da učestvuju u donošenju odluka i preduzimanju akcija),
- **opšta društvena klima** (ne traži se i ne podstiče stvarna participacija mladih, a ni odraslih),
- **opšta doktrina** (u našem obrazovanju od učenika se ne očekuje stvarno aktivno učešće),
- **zablude u vezi sa participacijom** (Ivić i Pešikan 2000).

Učenički parlament je dobar mehanizam za participaciju (učestvovanje) učenika/ca u školskom životu. Omogućava demokratski način udruživanja učenika radi zastupanja interesa svih učenika/ca u školi, kao i njihovo učešće u donošenju odluka koje ih se neposredno tiču. Predstavljaju i osnovno pravo mladih da se kroz samoorganizovanje i udruživanje aktivno uključe u kreiranje sopstvenog prostora i razvoja podsticajne sredine (Stefanović 2007).

Dobrobiti od participacije deteta

Participacija sama po sebi nije stanje ili krajnji ishod. Ona je stalan proces koji vodi podeljenoj odgovornosti i zajedničkim aktivnostima. Pobjednik se ne suprotstavlja gubitniku, zato što su obe strane pobjednici. Nema nametnutih rešenja, ona su zajednička. Stepen i kvalitet doprinosa koji pojedinačne strane ostvaruju u procesu donošenja odluke i izvođenja aktivnosti, značajniji je od toga koliko je čije mišljenje ugrađeno u samu odluku. To je proces učenja čiji su efekti vidljivi i kratkoročno i dugoročno, a mogu se predstaviti trostruko:

1. **Dete koje ima iskustvo izražavanja svog mišljenja, njegovog uvažavanja i preduzimanja aktivnosti, razvija visok stepen samopouzdanja i samovrednovanja. Ono je spremno da prihvati da mišljenja drugih takođe imaju vrednost i na takav način uči da deluje u duhu poštovanja i saradnje.** Dete koje učestvuje u donošenju odluka koje se njega tiču, spremnije prihvata odgovornost za njihovo sprovođenje, jer u potpunosti razume razloge njihovog donošenja i posledice njihovog (ne) sprovođenja.
2. **Odrasli koji podstiče model saradnje i učešća, slušanja i uvažavanja, otkriva nove kvalitete komunikacije s decom. Slušajući i uvažavajući dečja mišljenja širi svoja saznanja i spremniji je da adekvatnije odgovori na dečje potrebe.** Takav model neminovno gubi negativne elemente autoritarnosti i stvara preduslove za delovanje iz pozicije *odraslog* s *pozitivnim autoritetom*.
3. Deca koja imaju iskustvo participacije i, shodno tome, razvijen sistem samovrednovanja, odgovornosti, uvažavanja mišljenja drugih i saradnje, **izraščie u odrasle osobe (i roditelje) koji će takav model prenositi i na svoju decu, ugrađivati ga u sve socijalne relacije i na takav način činiti osnovu civilnog, demokratskog društva.**

Istraživanje o participaciji

(Istraživanje Dečje koalicije za izveštaj o pravima deteta u Srbiji, Dečijeg informativno-kulturnog servisa DX i Centra za prava deteta, 2008).

"Na pitanje *koliko ljudi u tvom okruženju uzimaju u obzir tvoje mišljenje*, **80% devojčica i 74% dečaka kaže da se njihovo mišljenje dovoljno ili uvek uvažava**. To se čini kao prilično dobar rezultat. Ipak, ostaje još oko petina onih koji se ne osećaju dovoljno uvaženi.

Želeli smo da saznamo u kojim oblastima je deci najbitnije da se čuje njihov glas.

Dobili smo sledeći redosled po važnosti:

1. **odlučivanje unutar porodice** (bitno za 87% devojčica i 73% dečaka),
2. **odlučivanje u grupi vršnjaka** (Ž 70% – M 57%),
3. **odlučivanje o školskim pitanjima** (Ž 43% – M 32%),
4. **odlučivanje u naselju** (Ž 30% – M 28%),
5. **odlučivanje u državi** (Ž 8% – M 17%),
6. **odlučivanje o stanju u svetu** (Ž 7% – M 11%).

Samo trećina dečaka i manje od pola devojčica zainteresovano je za odlučivanje u školi!"

DISKRIMINACIJA

Suština principa nediskriminacije, člana 2 Konvencije o pravima deteta, je da se sva prava primenjuju na svako dete, bez izuzetka, i da je obaveza države da deci pruži zaštitu od bilo kog oblika diskriminacije. Nediskriminacija se zasniva na osnovnom načelu savremenog prava o jednakosti svih ljudi. Svaka država dužna je da sprečava i sankcioniše diskriminaciju da bi obezbedila ostvarivanje međunarodno garantovanih ljudska prava.

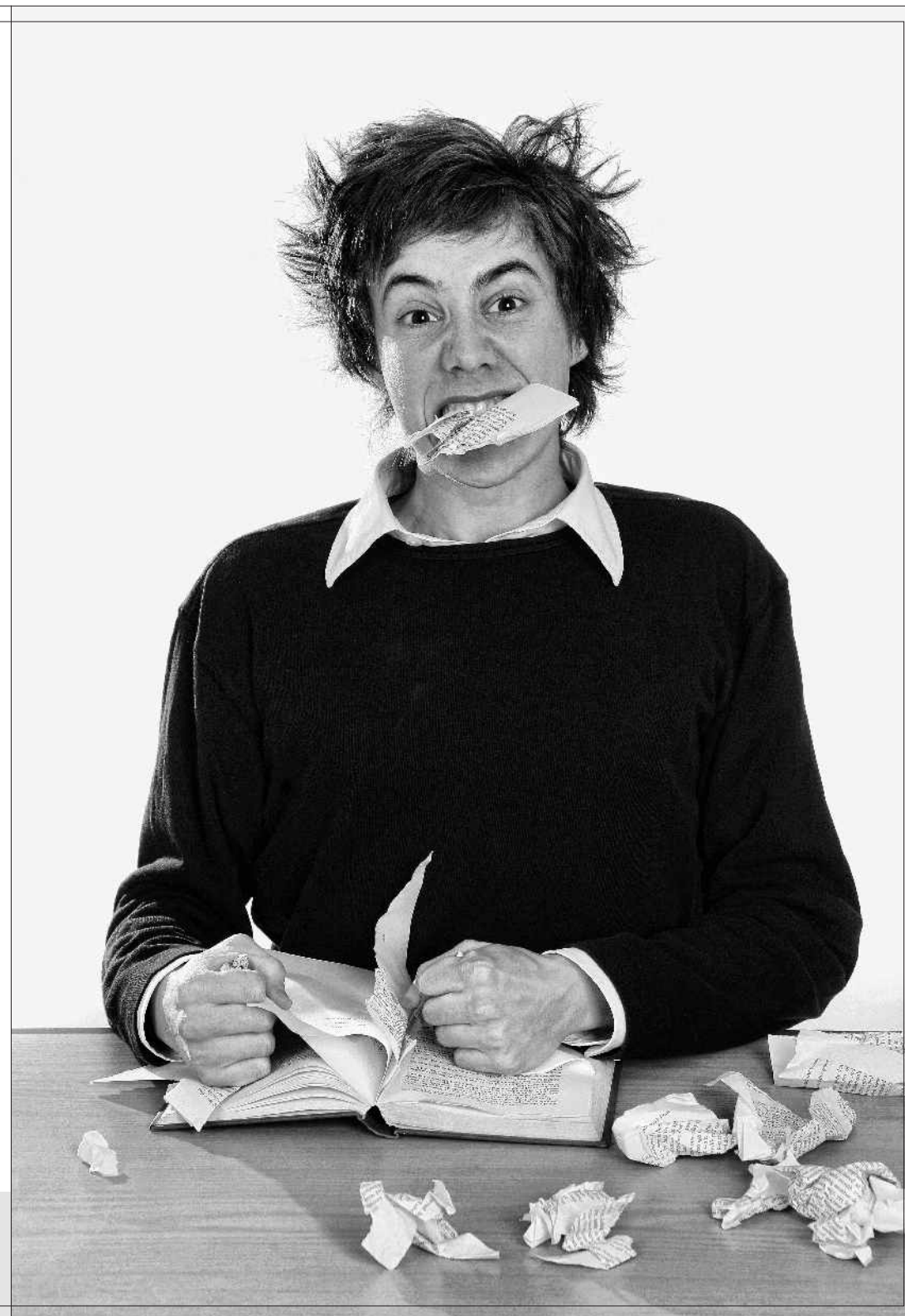
Diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva koje se zasniva na nekom nedozvoljenom razlogu i ima za cilj ili posledicu ugrožavanje ili onemogućavanje ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Konvencijom se zabranjuje diskriminacija po više osnova: prema rasi, boji, polu, jeziku, religiji, političkim ili drugim uverenjima, nacionalnom, etničkom ili socijalnom poreklu, imovinskom stanju, onesposobljenosti, rođenju ili drugom statusu deteta, njegovih roditelja, zakonskih staratelja ili članova porodice.

Diskriminacija može biti zasnovana na različitim osnovama, kao što su pripadnost određenoj rasi (rasizam), konfesiji (konfesizam), starosnoj dobi (ejdžizam), etničkoj grupi (etnicizam) ili naciji (nacionalizam), upotreba određenog jezika (lingvicizam), ili postojanje nekog telesnog nedostatka (ejblizam) (Cicvarić i Cicvarić 2009).

Vrste diskriminacije

- **Rasizam** – nejednak tretman ljudi u odnosu na rasu kojoj pripadaju.
- **Seksizam** – nejednak tretman ljudi u odnosu na pol.
- **Klasizam** – nejednak tretman ljudi u odnosu na klasu, tj. društveni sloj iz kojeg potiču i kojem pripadaju.
- Diskriminacija zasnovana na **religijskoj pripadnosti** – nejednak tretman ljudi u odnosu na religijsku pripadnost.
- Diskriminacija **osoba sa smetnjama u razvoju** – nejednak tretman ljudi u odnosu na sposobnosti na fizičkom, mentalnom i emocionalnom planu.
- Diskriminacija u odnosu **na uzrast** – nejednak tretman ljudi u odnosu na uzrast. Ovom diskriminacijom može da bude pogođena i populacija mladih (nedovoljno su kompetentni za pojedine poslove, teže dobijaju vize) kao i populacija starijih osoba (odbijaju se za pojedine poslove, ne mogu da konkurišu za kredit i sl.) (Trikić i Vranješević 2005).

PREPORUKE KOMITETA ZA PRAVA DETETA NAŠOJ ZEMLJI

(za neke članove koji se odnose na obrazovanje)

(Preuzeto iz Zaključnih odredbi Komiteta za prava deteta, 2008. godina)

– Participacija (Član 12 Konvencije)

Komitet daje preporuku da Država ugovornica uloži dodatne napore u cilju obezbeđenja primene principa uvažavanja mišljenja deteta. S tim u vezi, posebno treba naglasiti pravo deteta da bude saslušano u okviru svoje porodice, škole, drugih institucija i organa i u društvu uopšte, a to se posebno odnosi na decu koja pripadaju ugroženim i manjinskim grupama. Ovo pravo bi tako moralo da se uvrsti u zakone, politike i programe koji se odnose na decu.

– Obrazovanje, slobodno vreme i kulturne aktivnosti (članovi 28, 29 i 31 Konvencije o pravima deteta)

Komitet pozdravlja ohrabrujuće pomake na polju smanjenja stope nepismenosti i unapređenja nivoa obrazovanja, kao i sve veći broj predškolskih ustanova, sprovođenje obavezne pripreme za školu i usvajanje Akcionog plana za unapređnje obrazovanja Roma. Komitet tako konstatuje da je Država ugovornica, u okviru reforme obrazovanja, preduzela značajne korake kada je reč o reorganizaciji i modernizaciji školskog sistema, što uključuje i revizije nastavnih programa, obuku nastavnika i evaluaciju postignutih rezultata.

Komitet, međutim, i dalje izražava zabrinutost zbog:

- a) činjenice da su izdvajanja za školstvo iz budžeta mala, a napredovanje u sprovođenju reforme sporo;
- b) činjenice da u besplatnom školovanju postoje tzv. skriveni troškovi, na primer za udžbenike, školski pribor, prevoz, a tako i za privatne časove koje učenici uzimaju zbog toga što je kvalitet obrazovnog sistema nezadovoljavajući;
- v) činjenice da su mnoge škole u lošem stanju i moraju da se renoviraju, da su loše opremljene i da nastavnici nisu obučeni za interaktivan metod učenja;
- g) činjenice da se ne upisuju sva deca u školu, da mnoga deca napuštaju školu, da deca koja pripadaju ugroženim grupama postižu slabije rezultate uključujući tu i decu iz ruralnih oblasti, siromašnu decu, decu pripadnike romske nacionalne manjine i decu pripadnike drugih nacionalnih manjina, decu izbeglice i decu interno raseljenih lica;
- d) činjenice da je napredovanje u obučavanju nastavnika koji će držati nastavu na jezicima manjina do potrebnog broja – sporo;

- đ) činjenice da je uvrštavanje edukacije o ljudskim i pravima deteta u škole na svim nivoima – marginalno;
- e) činjenice da školovanje i obuka za tehnička stručna zanimanja, između ostalog i za decu koja su napustila školu – nisu u dovoljnoj meri uzeli maha;
- ž) činjenice da je nasilje među decom, kako se navodi, posebno među učenicima srednjih škola, veoma prisutno;
- z) činjenice da je kvalitet obrazovanja nezadovoljavajući a položaj dece koja pripadaju najugroženijim grupama – zabrinjavajući.

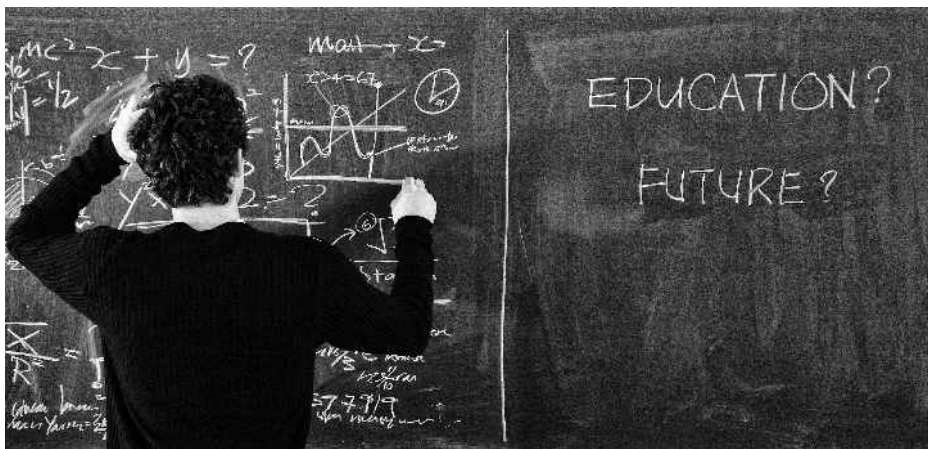
Komitet daje preporuke Državi ugovornici da preduzme sledeće korake:

- a) obezbedi punu realizaciju prava deteta na obrazovanje, kako bi sva deca koja pripadaju ugroženim grupama, uključujući tu i decu iz ruralnih oblasti, siromašnu decu, decu pripadnike romske nacionalne manjine i decu pripadnike drugih nacionalnih manjina, decu izbeglice i decu interno raseljenih lica, mogla u potpunosti da uživaju svoje pravo na obrazovanje;
- b) poveća efikasnost obrazovnog sistema, što podrazumeva i veća izdvajanja iz budžeta za školstvo;
- v) unapredi profesionalnost i stručnu obučenost nastavnika, posveti posebnu pažnju učenicima koji sporije usvajaju gradivo i smanji stopu napuštanja školovanja među decom koja pripadaju ugroženim grupama;
- g) pojača napore na obezbeđivanju kvalitetnijeg obučavanja nastavnika, kako pre tako i u toku rada, u cilju intenziviranja upotrebe interaktivnih metoda podučavanja;
- d) poveća ponudu programa školovanja i obučavanja mladih ljudi za tehnička stručna zanimanja kako bi im se olakšalo učešće na tržištu rada.

U svetlu člana 29 Konvencije, Komitet daje preporuke Državi ugovornici da preduzme sledeće korake:

- (1) nastavi i pojača napore za poboljšanje kvaliteta obrazovanja, kontinuiranom reformom nastavnih programa;
- (2) uvrsti obučavanje o ljudskim i pravima deteta u redovne nastavne programe;
- (3) organizuje odgovarajuće programe i aktivnosti za kreiranje atmosfere tolerancije, mira i razumevanja kulturnih različitosti, namenjene svoj deci u cilju sprečavanja netolerancije, siledžijstva i diskriminacije u školama i društvu u celini;
- (4) deluje u skladu sa Opštim komentarom br. 1 Komiteta za prava deteta, koji

se odnosi na ciljeve obrazovanja, sa posebnim osvrtom na decu koja pripadaju najugroženijim grupama, uključujući tu i decu pripadnike romske nacionalne manjine i decu pripadnike drugih nacionalnih manjina, siromašnu decu, decu izbeglice i decu povratnike, decu sa smetnjama u razvoju itd.

KONVENCIJA O PRAVIMA DETETA I POSEBNI PROTOKOL ZA ZAŠTITU DECE I UČENIKA OD NASILJA, ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA U OBRAZOVNO-VASPIITNIM USTANOVAMA

Po Konvenciji o pravima deteta svako dete ima pravo na obrazovanje, a svrha obrazovanja je da dete razvije svoju ličnost, talente, mentalne i fizičke sposobnosti u najvećoj mogućoj meri. Škola treba da omogući svakom detetu pripremu za vođenje odgovornog i mirnog života, u slobodnom društvu. Pored ovoga, u Konvenciji se navodi da niko, ni na koji način, ne sme da povredi dete, a da odrasli treba da stvore uslove da deca budu zaštićena od svih oblika zlostavljanja i zanemarivanja. I pored toga, u Srbiji su svi oblici nasilja nad decom i među decom u porastu.

Svi oblici nasilja, zlostavljanja, zloupotreba i zanemarivanja dece, kojima se ugrožava ili narušava fizički, psihički i moralni integritet ličnosti deteta, predstavljaju povredu jednog od osnovnih prava deteta navedenih u Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima deteta, a to je pravo na život, opstanak i razvoj.

Ratifikacijom Konvencije o pravima deteta, država se obavezala da će zaštititi decu od:

- fizičkog i mentalnog nasilja, zloupotrebe i zanemarivanja (član 19);
- svih oblika seksualnog zlostavljanja i iskorišćavanja (član 34);
- otmice i trgovine decom (član 35);
- svih drugih oblika iskorišćavanja (eksploatacije) štetnih po bilo koji vid detetove dobrobiti (član 36);
- nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (član 37) (Posebni protokol).

U skladu sa Konvencijom o pravima deteta, Ministarstvo prosvete Republike Srbije objavilo je Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama.

"Nasilje se odražava na celokupni razvoj i život deteta, bez obzira na oblik i mesto dešavanja. U današnjim uslovima teško je predvideti kada i gde će se nasilje dogoditi, ko su mogući učesnici i kakve će biti posledice. Prioritetni zadaci ustanova koje se bave obrazovanjem i vaspitanjem dece i mladih su da utiču na formiranje stavova o neprihvatljivosti ovakvog vida ponašanja, kao i razvijanje tolerancije, razumevanja i prihvatanja različitosti" (Posebni protokol).

"Posebni protokol namenjen je direktorima, nastavnicima, vaspitačima, stručnim saradnicima, nenastavnom osoblju, deci i učenicima, roditeljima, predstavnicima lokalne zajednice, kao i drugim relevantnim institucijama koje su uključene u prevenciju i rešavanje problema nasilja. Njegovo korišćenje treba da doprinese stvaranju uslova za nesmetan razvoj i učenje dece i mladih, i da omogući kvalitetan rad u obrazovno-vaspitnim ustanovama" (Posebni protokol).

Posebni protokol je *obavezujući* za sve koji učestvuju u životu i radu obrazovno-vaspitne ustanove i doma učenika (u daljem tekstu ustanova) i namenjen je deci, učenicima, vaspitačima, nastavnicima, direktorima, stručnim saradnicima, pomoćnom i administrativnom osoblju, roditeljima/starateljima i predstavnicima lokalne zajednice.

Škola treba da bude bezbedna i podsticajna sredina za svu decu/učenike. Osnovni principi Konvencije o pravima deteta su i principi posebnog protokola: pravo na život, opstanak i razvoj (član 6); najbolji interes deteta (član 3); nediskriminacija (član 2); učešće dece – participacija (član 12).

Iz Zakona o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja (2009)

Zabrana nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja Član 45.

U ustanovi je zabranjeno: fizičko, psihičko i socijalno nasilje; zlostavljanje i zanemarivanje dece i učenika; fizičko kažnjavanje i vređanje ličnosti, odnosno seksualna zloupotreba dece i učenika ili zaposlenih.

Pod nasiljem i zlostavljanjem podrazumeva se svaki oblik jedanput učinjenog ili ponavljano verbalnog ili neverbalnog ponašanja koje ima za posledicu stvarno ili potencijalno ugrožavanje zdravlja, razvoja i dostojanstva ličnosti deteta i učenika ili zaposlenog.

Zanemarivanje i nemarno postupanje predstavlja propuštanje ustanove ili zaposlenog da obezbedi uslove za pravilan razvoj deteta i učenika.

Ustanova je dužna da odmah podnese prijavu nadležnom organu ako se kod deteta ili učenika primeće znaci nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja.

Pod fizičkim nasiljem, u smislu stava 1. ovog člana, smatra se: fizičko kažnjavanje dece i učenika od strane zaposlenih i drugih odraslih osoba; svako ponašanje koje može da dovede do stvarnog ili potencijalnog telesnog povređivanja deteta, učenika ili zaposlenog; nasilno ponašanje zaposlenog prema deci, učenicima ili drugim zaposlenim, kao i učenika prema drugim učenicima ili zaposlenim.

Pod psihičkim nasiljem, u smislu stava 1. ovog člana smatra se ponašanje koje dovodi do trenutnog ili trajnog ugrožavanja psihičkog i emocionalnog zdravlja i dostojanstva deteta i učenika ili zaposlenog.

Pod socijalnim nasiljem, u smislu stava 1. ovog člana smatra se isključivanje deteta i učenika iz grupe vršnjaka i različitih oblika socijalnih aktivnosti ustanove.

U ustanovi je zabranjen svaki oblik nasilja i zlostavljanja iz stava 2. ovog člana od strane učenika, njegovog roditelja, odnosno staratelja ili odraslog, nad nastavnikom, vaspitačem, stručnim saradnikom i drugim zaposlenim.

Zbog povrede zabrane iz stava 8. ovog člana protiv roditelja, odnosno staratelja deteta ili učenika pokreće se prekršajni, odnosno krivični postupak.

Protokol postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje i zlostavljanje, sadržaj i načine sprovođenja preventivnih i interventnih aktivnosti, uslove i načine za procenu rizika, načine zaštite od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, propisuje ministar.

Bliže uslove o načinima prepoznavanja neverbalnih oblika zlostavljanja dece i učenika od strane zaposlenog za vreme nege, odmora i rekreacije i drugih oblika vaspitno-obrazovnog rada, propisuje ministar.

VRSTE AKCIJA U KORIST DEČJIH PRAVA

Akcije ili projekti planiraju se i izvode da bi se neki problem rešio. Problem može biti nedovoljno poštovanje ili kršenje nekog prava (ili više prava) koje garantuje Konvencija o pravima deteta i to prava jednog deteta ili grupe dece. Možemo razlikovati sledeće tipove akcija ili projekata:

1. Akcije snimanja/ispitivanja i utvrđivanja stanja ostvarenosti prava

Takve akcije i projekte često izvode istraživačke organizacije koje se bave decom i zaštitom prava deteta. Snimanje stanja dečjih prava je obavezna da uradi i vlada zemlje koja je prihvatila Konvenciju i to kada podnosi izveštaj Komitetu za prava deteta.

2. Akcije informisanja i obrazovanja za prava deteta

Ovo je veoma široka grupa akcija. U nju se mogu svrstati i takve akcije kao što su: deljenje primeraka Konvencije roditeljima da se upoznaju s pravima deteta, ili pravljenje spota ili TV emisije koja govori o pravima deteta, ali i kompletni obrazovni programi. Ove akcije mogu se organizovati samostalno, ili kao deo akcija za ostvarivanje prava.

3. Akcije za ostvarivanja i zaštitu prava

To su akcije koje dovode do promena stanja prava. One mogu biti globalne, kao što je izrada i usvajanje Konvencije, ili na nivou države, kao što je donošenje zakona koji obavezuju na poštovanje prava dece (odnosno, predviđaju zakonske kazne za kršenje prava). Za ostvarivanje dečjih prava takođe su značajne i *konkretne, praktične, lokalne akcije*, koje rešavaju probleme ugrožavanja prava ili obezbeđuju da se neka prava dece ostvare. Primeri takvih lokalnih akcija su: omogućiti detetu koje je u invalidskim kolicima da pohađa redovnu nastavu, stvoriti deci bezbedan prostor za igru i rekreaciju i slično.

ŠTA MLADI MOGU DA URADE NA POLJU OSTVARIVANJA PRAVA?

- Naime, iako je primarna odgovornost države, tj. odraslih, i mlade osobe mogu dosta toga da urade da bi se Konvencija o pravima deteta sprovela u delo. Oni mogu da traže od odgovornih institucija ili pojedinaca da preuzmu akcije za poštovanje Konvencije, da sami pokreću ili učestvuju u akcijama koje se realizuju u školi ili u njihovoj lokalnoj zajednici.

- Ponekada je dovoljno da se mladi u školi sami organizuju i predlože neku promenu ili akciju koju bi voleli da realizuju (kroz učeničke parlamente). Ukoliko smatraju da im treba neka dodatna pomoć da bi svoju zamisao ostvarili, jer smatraju da nisu u stanju da zagovaraju svoje interese (npr. edukacija iz neke oblasti), mogu da rade na podizanju svoje kompetencije time što će se obratiti nekoj osobi za pomoć, u početku ili čak pre realizacije samog pritiska, tj. akcije.
- Nekada mladi nemaju dovoljno veština i znanja da bi se izborili sa problemom koji imaju, ali tada mogu da se obrate nekoj odrasloj, kompetentnoj osobi, i od nje tražiti pomoć, tj. zajedno sa tom osobom/osobama raditi na ostvarenju svojih prava (pogledati deo o participaciji).
- U slučaju da je promena koju mladi zahtevaju izuzetno velika, ili se strahuje da odrasli neće odgovoriti na potrebe koje mladi imaju, oni mogu da se udruže sa drugim školama i da zajednički vrše pritisak, koji je tada veći nego u pojedinačnom slučaju. Na ovaj način postoji snaga u samom broju mladih ljudi koji se bore za neku ideju, i verovatnije je da će doći do promene ukoliko više ljudi traži istu stvar.
- Takođe, u školama postoje i učenički parlamenti u koje se bira po jedan predstavnik iz svakog odeljenja kao predstavnik razreda u tom telu. Ova tela mogu da daju predloge o školskim aktivnostima, uređenju škole, ili u slučaju da postoji očigledno kršenje prava učenika da skrenu pažnju nastavnika na ovaj problem. Predstavnici odeljenja se stalno konsultuju sa učenicima iz svog razreda i zajednički donose odluke koje će se predstaviti na učeničkim parlamentima.

Naravno, da bi se neke od ovih akcija sprovele potrebno je da se mladi informišu i upoznaju sa postojanjem dokumenta koji štiti njihova prava, kao i da dobro poznaju problem i stepen ostvarivanja svojih prava. Oni takođe treba da veruju da mogu nešto da promene u svojoj sredini, u čemu im je jako bitna podrška od strane odraslih.

ISTRAŽIVANJE O OSTVARENOSTI PRAVA – ŠTA KAŽU DECA

(Istraživanje Dečje koalicije za izveštaj o pravima deteta u Srbiji, Dečijeg informativno-kulturnog servisa DX i Centra za prava deteta, 2008. godine)

- **41% dece od 12-17 godina ume da kaže šta je tačno Konvencija o**

pravima deteta, dok 20% dece tvrdi za sebe da su dobro upoznati sa pravima deteta.

10 najznačajnijih prava za dečake:

1. **zdravstvena zaštita**
2. **život i fizička bezbednost**
3. **zaštita od trgovine ljudima**
4. život u porodici
5. zaštita od droge
6. zaštita od fizičkog nasilja
7. zaštita od seksualnog nasilja
8. slobodno vreme
9. privatnost i zaštita intime
10. zaštita od psihičkog nasilja

Kod devojčica ova lista izgleda dosta drugačije:

1. **zaštita od seksualnog nasilja**
2. **zaštita od fizičkog nasilja**
3. **zaštita od psihičkog nasilja**
5. zaštita od droge
6. zdravstvena zaštita
7. život i fizička bezbednost
8. život u porodici
9. privatnost i zaštita intime
10. zaštita od učešća u ratu

Tri najmanje bitna prava ista su i kod dečaka i devojčica:

1. **kultura i umetnost**
2. **učesće u društvenom odlučivanju**
3. **sloboda veroispovesti**

– Uloga škole u ostvarivanju prava deteta

Rezultati pokazuju da deca **najpozitivnije ocenjuju** ulogu škole u zaštiti prava na: **kvalitetno školovanje** (71% pluseva), **nacionalnu kulturu i jezik** (70%) i **slobodu veroispovesti** (62%). Treba reći i da je 59% dece dalo školi plus za *informisanje o bitnim stvarima*.

Deca očekuju da škola **uradi mnogo više u pogledu zaštite dečjih prava na: učešće u društvenom odlučivanju** (gde 30% dece daje školi nulu), **uvažavanje dečjeg mišljenja** (29%) i **život i fizičku bezbednost** (28%).

Kao oblasti u kojima sama **škola najviše ugrožava prava deteta**, najčešće se navode: **slobodno vreme** (34% dece je dalo minus školi), **uvažavanje dečjeg mišljenja** (20%) i **učešće u društvenom odlučivanju** (16%).

– Uloga roditelja/staratelja u ostvarivanju prava deteta

Roditelji/staratelji su ubedljivo najbolje ocenjeni kao zaštitnici svih dečjih prava i dobili su preko 85% pluseva za sva prava, osim za: **slobodno vreme** (71% pluseva), **pravo na kulturu i umetnost** (73%), **uvažavanje dečjeg mišljenja** (78%), **privatnost i intima** (82%), **informisanost o bitnim stvarima** (84%).

– Uloga vršnjaka u ostvarivanju prava deteta

Zanimalo nas je i da li deca doživljavaju svoje vršnjake kao pomoć ili pretnju u zaštiti svojih prava. Tu su, izgleda, osećanja dosta pomešana.

Deca su većinom zadovoljna svojim vršnjacima kao zaštitnicima prava na: **uvažavanje mišljenja** (67% pluseva), **učešće u društvenom odlučivanju** (57%) i **informisanost o bitnim stvarima** (54%).

Ovde treba napomenuti da su mnogi pod "društvenim odlučivanjem" podrazumevali donošenje odluka u vršnjačkoj grupi.

Osim toga, 54% dečaka je svojim vršnjacima dalo plus i što se tiče obezbeđivanja *zaštite od fizičkog nasilja*.

S druge strane, decu vršnjaci najviše zabrinjavaju u pogledu prava na: **privatnost, zaštitu od fizičkog nasilja i uvažavanje mišljenja**. Treba reći i da je dosta dece izrazilo nezadovoljstvo vršnjacima u pogledu *zaštite od psihičkog nasilja* (19% nula i minuseva), kao i *zaštite od droge* (takođe 19% loših ocena).

Najvažniji zaključci istraživanja

- 1/5 dece u Srbiji smatra da zna dovoljno o pravima deteta, a 2/5 zna tačno šta je Konvencija o pravima deteta.
- o svojim pravima deca su najviše saznala u školi, porodici i putem medija.
- Najznačajnija prava su dečacima *zdravlje i život*, a devojčicama *zaštita od svih vrsta maltretiranja*. I devojčicama i dečacima je veoma stalo do *zaštite od trgovine ljudima*. Među posebno bitnim pravima su im i *privatnost i zaštita od droge*.
- Najmanje bitna prava deci su *kultura i umetnost, učešće u društvenom odlučivanju i sloboda veroispovesti*.
- Više od 1/2 dece u Srbiji izjavljuje da ima vrlo dobar ili odličan standard.
- 2/3 dece je zadovoljno količinom svog slobodnog vremena.
- 3/4 dece u Srbiji zadovoljno je uvažavanjem njihovog mišljenja, dok 1/4 nije, pri čemu su dečaci mnogo nezadovoljniji od devojčica.
- Deca najviše žele da učestvuju u odlučivanju u *porodici i grupi vršnjaka*.
- Za odlučivanje o školskim pitanjima zainteresovana je samo 1/3 dečaka i oko 2/5 devojčica.
- Kao najboljeg zaštitnika svojih prava deca vide *majku, pa oca, pa najboljeg drugu ili drugaricu*.
- Država najbolje štiti ona prava koja su deci najmanje bitna.
- Više od 1/2 dece nezadovoljno je učinkom države na zaštitu njihove fizičke bezbednosti.
- Oko 2/3 dece zadovoljno je kvalitetom školovanja koje dobiju u školi.
- Oko 3/5 dece zadovoljno je ulogom škole kao izvora važnih informacija.
- Posebna kritika i školi i državi upućena je za *neuvažavanje dečjeg mišljenja* (pri čemu je za to ipak zainteresovan manji deo dece).
- Vršnjaci se vide i kao pomoć, ali i kao značajna pretnja u pogledu zaštite prava deteta.
- Deca u velikoj meri doživljavaju psihičko nasilje u svom okruženju, a ima i dosta slučajeva fizičkog nasilja, posebno među dečacima.
- 2/5 srednjoškolaca nema nikakav stav o ljudskim pravima.
- Za etnički čistu državu se zalaže 1/5 srednjoškolaca u Srbiji, a protiv toga je nešto malo preko 1/2.
- Oko 1/4 muških srednjoškolaca podržava kolektivnu odmazdu kao rešenje problema i zagovara prebijanje homoseksualaca. Učenice su tu mnogo tolerantnije.

- U učionicama u Srbiji brojčani odnos prisutnih dečaka i devojčica je u proseku oko 3:2 u korist devojčica.
- Deca u Srbiji su nedovoljno upoznata sa najosnovnijim pravnim terminima.

Preporuke

- 1) Država mora da uradi mnogo više na stvaranju osećaja *fizičke bezbednosti* kod dece.
- 2) U budućim akcijama na zaštiti prava deteta u Srbiji, mora se posebna pažnja posvetiti vršnjacima i *programima protiv vršnjačkog nasilja i šikaniranja*, jer se vršnjaci pojavljuju kao poseban izvor pretnje i ugrožavanja prava.
- 3) Sa dečacima u Srbiji potrebni su posebni programi za *smanjenje agresivnosti* u komunikaciji.
- 4) Potrebne su neke sveže i originalne akcije i kampanje koje bi što više dece *motivisale da učestvuju u radu škole*. Pogotovo bi trebalo posvetiti pažnju smanjenju izostanaka dečaka sa nastave.
- 5) *Školu treba više iskoristiti za informisanje dece* o stvarima koje ih se tiču, jer deca doživljavaju školu kao značajan izvor informacija.
- 6) Potreban je nov, drugačiji i deci blizak pristup informisanju i *obrazovanju o ljudskim pravima*, jer deca o tome i dalje znaju nedovoljno.
- 7) Kao deo redovnog obrazovanja i vaspitanja, trebalo bi u škole nekako uvesti i *osnovno pravno vaspitanje* (upoznavanje sa najbitnijim pravnim pojmovima iz praktičnog života), kako bi deca dobila osnove za dobro razumevanje i svojih prava.

ČLANOVI KONVENCIJE O PRAVIMA DETETA

(1) Definicija deteta

Detetom se smatra osoba ispod 18 godina, ukoliko se zakonom date zemlje punoletstvo ne stiče ranije.

(2) Nediskriminacija

Sva prava primenjuju se na svu decu bez diskriminacije. Države imaju obavezu da štite decu od svih oblika diskriminacije i da preduzimaju pozitivne akcije u cilju promocije njihovih prava.

(3) Najbolji interesi deteta

Svi postupci koji se tiču deteta preduzimaju se u skladu sa njegovim najboljim interesima. Države će obezbediti odgovarajuću brigu o detetu u slučaju kada roditelji ili staratelji to ne čine.

(4) Ostvarivanje prava

Države moraju da učine sve što je u njihovoj moći da bi se prava predviđena ovom Konvencijom ostvarila.

(5) Prava i obaveze roditelja u odnosu na razvojne mogućnosti deteta

Države moraju poštovati prava i odgovornost roditelja, odnosno proširene porodice, da usmeravaju i savetuju dete u vezi sa njegovim pravima, shodno njegovim razvojnim mogućnostima.

(6) Opstanak i razvoj

Svako dete ima neotuđivo pravo na život, a država ima obavezu da obezbedi njegov opstanak i razvoj.

(7) Ime i državljanstvo

Dete ima pravo na ime od rođenja. Dete ima pravo na sticanje državljanstva i, ukoliko je moguće, pravo da zna svoje roditelje i da bude čuvano od strane roditelja.

(8) Očuvanje identiteta

Država ima obavezu da štiti i ukoliko je potrebno obezbedi ponovno uspostavljanje svih bitnih aspekata detetovog identiteta. To uključuje ime, državljanstvo i porodične veze.

(9) Odvajanje od roditelja

Dete ima pravo da živi sa svojim roditeljima, osim u slučaju kada se u odgovarajućem postupku oceni da je odvajanje od roditelja u najboljem interesu deteta. Dete ima pravo da održava kontakt sa oba roditelja ukoliko je odvojeno od jednog od njih ili od oba roditelja.

(10) Spajanje porodice

Deca i njihovi roditelji imaju pravo da napuste bilo koju zemlju i da uđu u svoju zemlju u cilju spajanja porodice ili održavanja odnosa između dece i roditelja.

(11) Nezakonito prebacivanje i ne vraćanje dece

Država ima obavezu da predupredi kidnapovanje i zadržavanje dece u inostranstvu, bilo da to radi roditelj ili neko drugi i da u tim slučajevima preduzima odgovarajuće mere.

(12) Izražavanje mišljenja

Dete ima pravo na slobodno izražavanje sopstvenog mišljenja i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču.

(13) Sloboda izražavanja

Dete ima pravo da slobodno izražava svoje poglede, da traži, prima i saopštava informacije i ideje svih vrsta i na razne načine, bez obzira na granice.

(14) Sloboda misli, savesti i veroispovesti

Država će poštovati pravo deteta na slobodu misli, savesti i veroispovesti i pravo i obavezu roditelja da ih u tome usmeravaju.

(15) Sloboda udruživanja

Deca imaju pravo na slobodu udruživanja i slobodu mirnog okupljanja.

(16) Zaštita privatnosti

Deca imaju pravo na zaštitu od mešanja u njihovu privatnost, dom, porodicu i ličnu prepisku i pravo na zaštitu svoje časti i ugleda.

(17) Pristup odgovarajućim informacijama

Država će obezbediti da deca imaju pristup informacijama i materijalima iz različitih izvora. Država će podsticati sredstva javnog informisanja da šire informacije od društvene i kulturne koristi za dete i preduzimati mere da decu zaštiti od štetnih informacija i materijala.

(18) Odgovornost roditelja

Oba roditelja imaju zajedničku odgovornost za podizanje deteta. Država će pružiti pomoć roditeljima u ostvarivanju odgovornosti za podizanje dece i obezbediti razvoj ustanova, kapaciteta i službi za zaštitu i brigu o deci.

(19) Zaštita od zlostavljanja i zanemarivanja

Država će zaštititi dete od svih oblika maltretiranja dok je pod brigom roditelja ili drugih osoba koje se o njemu brinu i uspostaviće odgovarajuće programe prevencije i pomoći žrtvama zlostavljanja.

(20) Zaštita dece bez roditelja

Država je obavezna da obezbedi posebnu zaštitu deci lišenoj roditeljskog staranja i da osigura smeštaj takve dece u odgovarajuće alternativne porodice ili ustanove. U zbrinjavanju dece lišene roditeljskog staranja dužna pažnja će biti posvećena detetovom kulturnom poreklu.

(21) Usvojenje

U zemljama koje priznaju i dopuštaju usvojenje ono će biti izvedeno u skladu sa najboljim interesom deteta i to samo uz saglasnost nadležnih vlasti i uz mere zaštite deteta.

(22) Deca izbeglice

Dete izbeglica ili dete koje traži izbeglički status ima pravo na posebnu zaštitu. Država ima obavezu da saraduje sa odgovarajućim organizacijama koje pružaju takvu zaštitu i pomoć.

(23) Invalidna i deca ometena u razvoju

Mentalno ili fizički nesposobno dete ima pravo na posebnu negu, obrazovanje i osposobljavanje za rad, koji će mu obezbediti potpun i dostojan život i postizanje za njega najvišeg stepena samostalnosti i socijalne integracije.

(24) Zdravlje i zdravstvena zaštita

Dete ima pravo na najviši mogući standard zdravlja i zdravstvene zaštite. Države će posvetiti posebnu pažnju primarnoj zdravstvenoj zaštiti i prevenciji, zdravstvenom prosvetivanju i smanjenju smrtnosti odojčadi i dece. U tom smislu države će se uključiti u međunarodnu saradnju i težiti da nijedno dete ne bude lišeno mogućnosti efikasne zdravstvene zaštite.

(25) Periodična provera zbrinjavanja

Dete koje je država zbrinula radi staranja, zaštite ili lečenja ima pravo na periodičnu proveru postupka i uslova.

(26) Socijalna zaštita

Dete ima pravo na socijalnu zaštitu uključujući socijalno osiguranje.

(27) Životni standard

Svako dete ima pravo na životni standard koji odgovara njegovom fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom i socijalnom razvoju. Roditelji imaju primarnu odgovornost da detetu obezbede adekvatan životni standard. Obaveza države je da pomogne i osigura da roditelji tu svoju odgovornost ispunjavaju. Ova obaveza države može uključivati materijalnu pomoć roditeljima i deci.

(28) Obrazovanje

Dete ima pravo na obrazovanje. Država je obavezna da osigura besplatno i obavezno osnovno obrazovanje, podstiče različite oblike srednjeg obrazovanja dostupne svima i omogući pristup višem obrazovanju u skladu sa sposobnostima deteta. Školska disciplina će se sprovoditi u skladu sa pravima deteta i uz poštovanje njegovog dostojanstva. Država će se uključiti u međunarodnu saradnju u cilju ostvarivanja ovog prava.

(29) Ciljevi obrazovanja

Obrazovanje će imati za cilj razvoj detetove ličnosti, talenata i mentalnih i fizičkih sposobnosti do njihovih krajnjih mogućnosti. Obrazovanje će pripremati dete za aktivan život u slobodnom društvu i negovati kod njega poštovanje prema roditeljima, njegovom kulturnom poreklu, jeziku i vrednostima kao i poštovanje prema kulturnom poreklu i vrednostima drugih.

(30) Dete pripadnik manjine

Deca pripadnici etničkih manjina i domorodačkog stanovništva imaju pravo da uživaju sopstvenu kulturu, da ispovedaju svoju veru i da koriste svoj jezik.

(31) Slobodno vreme, rekreacija i kulturne aktivnosti

Dete ima pravo na odmor, igru, slobodno vreme i učešće u kulturnim i umetničkim aktivnostima.

(32) Dečji rad

Dete ima pravo na zaštitu od rada koji ugrožava njegovo zdravlje, obrazovanje ili razvoj. Država će propisati minimalnu starost za zapošljavanje i regulisati uslove rada.

(33) Zloupotreba droga

Deca imaju pravo na zaštitu od upotrebe narkotika i psihotropnih droga. Države imaju obavezu da spreče upotrebu dece u proizvodnji i prometu droga.

(34) Seksualno iskorišćavanje

Država će zaštititi decu od seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, uključujući prostituciju i pornografiju

(35) Otmica i trgovina decom

Država je obavezna da preduzme sve odgovarajuće mere da spreči otmicu, prodaju i trgovinu decom.

(36) Drugi oblici iskorišćavanja

Dete ima pravo na zaštitu od bilo kog vida iskorišćavanja, štetnog po njegovu dobrobit, pored onih navedenih u članovima 32, 33, i 34.

(37) Mučenje i lišenje slobode

Nijedno dete ne sme biti podvrgnuto mučenju, okrutnom postupku ili kažnjavanju niti nezakonitom hapšenju i lišavanju slobode. Ni smrtna kazna ni doživotni zatvor bez mogućnosti oslobađanja, neće biti dosuđeni za prekršaje koje učine osobe ispod 18 godina starosti. Svako dete lišeno slobode odvaj se od odraslih, sem ako se ne smatra da je to u najboljem interesu deteta; ima pravo na pravnu i drugu pomoć i pravo da održava kontakt sa svojom porodicom.

(38) Oružani sukobi

Strane ugovornice preduzimaju sve praktično izvodljive mere kako deca ispod 15 godina ne bi neposredno učestvovala u oružanim sukobima. Deca ispod 15 godina ne mogu biti regrutovana u oružane snage. Države će takođe osigurati zaštitu i brigu o deci pogođenoj oružanim sukobima, kako je to predviđeno međunarodnim pravom.

(39) Oporavak

Država ima obavezu da obezbedi odgovarajući fizički i psihički oporavak i socijalnu reintegraciju dece koja su žrtve oružanih sukoba, mučenja, zanemarivanja, iskorišćavanja ili zlostavljanja.

(40) Maloletničko pravosuđe

Dete koje je u sukobu sa zakonom ima pravo na postupak kojim se podstiče njegovo dostojanstvo i osećanje lične vrednosti, koji vodi računa o njegovom uzrastu i koji vodi njegovoj socijalnoj reintegraciji. Dete ima pravo na pravnu i drugu pomoć u cilju svoje

odbrane. Sudski postupak i smeštaj u kaznene institucije biće izbegnuti kad god je to moguće.

(41) Poštovanje najviših standarda

Ukoliko su standardi dečjih prava važećih nacionalnih i međunarodnih zakona viši od onih koje ova Konvencija predviđa, primenjivaće se viši standardi.

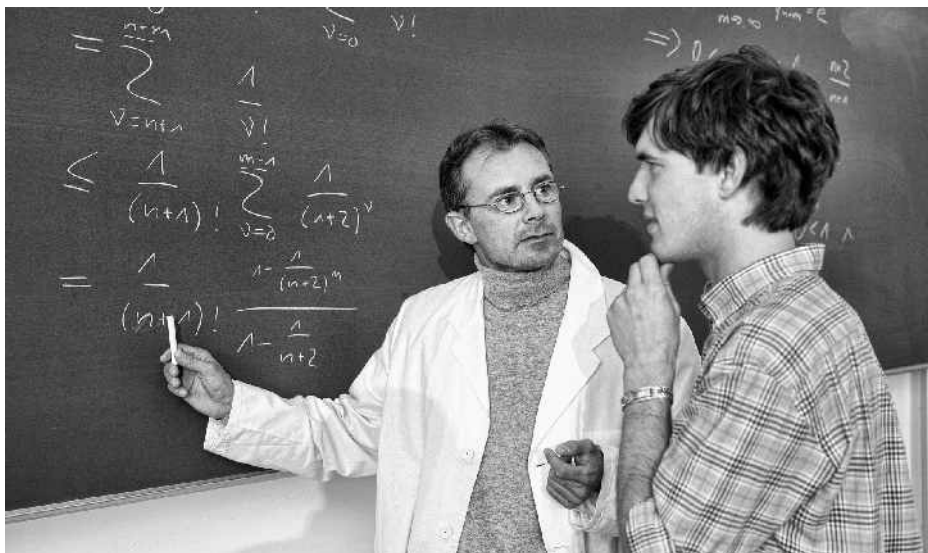
(42) Upoznavanje sa Konvencijom

Strane ugovornice imaju obavezu da sa pravima sadržanim u ovoj Konvenciji upoznaju kako odrasle tako i decu.

LITERATURA

- Cicvarić, J. i Cicvarić, R. (2009): *Interkulturalnost*. Užice: Užički centar za prava deteta.
- Cicvarić, J. i Cicvarić, R. (2009): *Nasilje u školama*. Užice: Užički centar za prava deteta.
- Dejanović, V. i dr. (2003): *Sada znam, zato mogu*. Beograd: Centar za prava deteta.
- Dečja koalicija za izveštaj o pravima deteta u Srbiji, Dečji informativno-kulturni servis DX, Centar za prava deteta (2008): *Izveštaj o pravima deteta*. Beograd: Centar za prava deteta.
- Ivić, I. i Pešikan, A. (2002): *Aktivno učenje 2*. Beograd: Institut za psihologiju / Unicef.
- Komitet za prava deteta (2008): *Zaključne odredbe Republici Srbiji*. Ženeva.
- Lukšić-Orlandić, T. i dr. (2000): *Štampa pod lupom*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.
- Ministarstvo prosvete RS (1999): *Vaspitanje mladih za humane odnose*. Beograd.
- Pešikan, A. (2003): *Ljudska prava za nepravnike*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Pešić, M. i dr. (1999), *Participacija mladih pod lupom*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.
- Petrović, M., Vučković-Šahović, N. i Stevanović, I. (2006): *Prava deteta u Srbiji 2005. godine*. Beograd: Centar za prava deteta.
- Stefanović, J. i Cicvarić, J. (2007): *Vodič kroz prava deteta*. Užice: Užički centar za prava deteta.
- Ministarstvo prosvete RS (2009): *Okvirni akcioni plan za prevenciju nasilja u obrazovno-vaspitnim ustanovama*. Beograd.
- Ministarstvo prosvete RS (2009): *Priručnik za primenu posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama*, Beograd.
- Ministarstvo prosvete RS (2007): *Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama*. Beograd.
- Republika Srbija (2009): *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*. Beograd.

- Trikić, Z. i Vranješević, J. (2005): *Za razliku bogatije, priručnik za interkulturalizam*. Beograd: PCF.
- Vasilevksa, Ž. i dr. (1999): *Konvencija o pravima deteta i zakonodavstvo u SR Jugoslaviji*, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.
- Vučković-Šahović, N. (2001): *Prava deteta i konvencija o pravima deteta*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.
- Vučković-Šahović, N. (2000) *Prava deteta i međunarodno pravo*, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.
- Vučković-Šahović, N., Vranješević, J. i Dejanović, V. (1999): *Kako do šargarepe*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.
- Vidović, S. i dr. (2006): *Vršnjačka medijacija – od svađe slađe, priručnik za voditelje radionica iz oblasti obrazovanja za veštine medijacije*. Beograd: GTZ.
- Vidović, S. i dr. (2005): *Nauči, poetiraj*. Beograd: GTZ.
- Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta. Beograd: Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, br. 15-1990.